

28 Şubat: Bir “Batılılaşma Restorasyonu” Mu?*

Özgür Gökmen
og@ozgurgokmen.net

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana bir baskı aygıtı olarak kalmayıp inşa sürecinin erken dönemlerinde varolan ideolojik aygıtların yetersiz gelişiminden kaynaklanan boşluğu doldurmuştur. “Siyaseten İslami değil, laik ve Batılı bir dünya görüşüne dayalı modern bir Türk milli devleti yaratma projesi” olan Kemalizm, “pozitivist-ilerici ideallerini gelecek kuşaklara taşımada askeriyeden medet ummuş”; Kemalizm’in vazettiği ideolojiyi koruyup kollamayı kendisine görev bilen (Cizre, 1999: 63-64) TSK de, batılılaşma/modernleşme projesine devletin yeniden yapılanması haricinde ve ötesinde toplumsal bir boyut atfetmiştir. Dolayısıyla, siyasal alanda etkin olmanın yanısıra, toplumsal ve kültürel ilişkiler üzerinde de belirleyici olmuştur (Şen, 1997: 21; Şen, 1996; Şen 2000). Çoğu asker olan “yenilikçi-laikçi” bir grup, Cumhuriyet döneminin ilk 25 yılı içinde egemen olmuş; başta laiklik olmak üzere, bu dönemde gerçekleştirilen yenilikler ordunun desteğindeki bu grup tarafından gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 1993: 63). TSK, genel olarak, “Türk insanının ve dünyaya bakışının yeniden şekillendirilmesinde” (Lerner, Robinson, 1960: 31), “yeni insanın yaratılması”nda; basitçe, batılılaşma/modernleşme anlayışının ve bu anlayışın üzerine oturduğu temel düstur olan laik milliyetçiliğin askere alınanlar arasında yaygınlaştırılmasında rejimin en önemli aracı işlevini görür (Hale, 1996: 80). Silahlı kuvvetler, Kemalist ideolojinin şekillendiği 1930’larda tek-parti tarafından “halk okulu” olarak kutsanmaktadır: “Acemi bir asker orduya toy bir genç olarak girer, dinç bir erkek olarak çıkar, orduda kendisine okuma yazma öğretilir, spor ve sağlık hizmetlerinden yararlanır ve yurt sevgisi artar” (Linke’den aktaran Hale, 1996: 80).

Asker ocağı, teşkilatıyla, millet ve hükümetin itimadını haiz, ilim ve ahlakça yüksek, fedakarlık fikirleri ve hassaları ile mümtaz, vazife aşkıyle asabi zabıt heyetlerinden teşekkül eden talim heyetleriyle, milletin yetişmiş gençlerini yalnız askerlik noktai nazarından değil irfan noktai nazarından da tedris ve talim eden bir mektep, bir terbiye ocağıdır. (İnan, 1988: 337)

*Uygur Kocabaşoğlu, derleyen, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3 içinde (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 347–350.

Hale (1996: 277), Türkiye’de askerlerin kendilerini ülkenin önde gelen modernleştiricileri arasında görmeye mütemayil olduklarını ve 19. ve 20. yüzyıl başlarının tecrübelerinin bu inanca geçerlik kazandırdığını kaydeder. 1876 ve 1908’de silahlı kuvvetlerin oynadıkları rol buna örnek gösterilir. 19. yüzyıl boyunca ordu modern, Batılı bir devletin yaratılmasına yönelik hareketlerin öncüsüdür. Sadece Batılı askeri kuram ve teknolojilerin ithalinde değil; aynı zamanda, Müslümanlar için ilk laik okulların kurulmasında, ilk Türkçe gramer kitaplarının yayımlanmasında, hatta nihayetinde Latin alfabesinin benimsenmesini yol açacak Türk alfabesinin sadeleştirilmesi çabalarında (Jenkins, 2001: 10). Karpat (1970: 1659) da aynı hususa işaret ederek, ordunun siyasal değişim ve reformlarla arasında kurulan daimi ilişkinin, devletin yapısı ve ordunun bu yapıya dayanan geleneksel yönetici rolündeki tarihsel pozisyonunun bir sonucu olduğunu kaydeder. Ordunun, 1960’larda birçok yazar tarafından vurgulanan modernleştirici bir güç olarak rolü,¹ “askeri kurumun Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yenileştirici etkinliklerinin, Cumhuriyet’in kuruluşunda oynadığı rolün ve aslen köylü olan bir millette toplumsallaştırma işlevini yerine getirmesinin” altını çizer. Bu gelişmeci yaklaşım daha sonra, 1960 sonrası siyasal-askeri tarih açısından doğrulanmamanın yanı sıra, ülkenin yakın dönemde geçirdiği evrimleri aşırı basitleştirmesiyle eleştirilse de (Vaner, 1987: 239), “Cumhuriyet modernleşmesinin ve batılılaşmasının kurucu, taşıyıcı ve kollayıcı ajanı” olarak TSK’nin toplumsallaştırıcı etkisinin ağırlığı zaman içinde inkar edilemez bir gerçeklik kazanmıştır. “Resmi modeli zorunlu askerlik yoluyla tüm erkeklere benimsetme kolaylığına sahip olan” TSK, “resmi ideoloji adına ülkenin kim tarafından ve nasıl yönetileceğine ilişkin son söz söyleme hakkını elinde tutabileceği stratejik bir konumdan, siyasete şu ya da bu yolla müdahale etme yeteneğini sürdürerek” (Cizre, 2001: 156, 159) sahip olduğu bu ağırlıkla tüm topluma nüfuz etmektedir.

Bu stratejik konum TSK’nin, kökenini 1933’te kurulan Yüksek Müdafaa Meclisi’nde gören Milli Güvenlik Kurulu’ndaki (MGK)² ağırlığından kaynaklanmaktadır. Zira, 1961 Anayasası’nın 111. maddesi uyarınca, “milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere temel görüşleri Bakanlar Kurulu’na bildirmek”le mükellef olan MGK, 12 Eylül sonrasında tedricen “ikinci bir hükümet yetki ve olanaklarıyla” donatılmış (İnsel, 1997a: 77); nihayet, 28 Şubat müdahalesinin hemen öncesinde kurulan ve kağıt üzerinde Başbakanlık’a, fiilen MGK Genel Sekreterliği’ne bağlı Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi’nin (BKYM) faaliyete geçmesiyle istişari niteliğini çok aşan bir kurum halini almıştır. İnsel (2001, 1997a, 1997b) Türkiye’de siyasal sistemin, BKYM ile “milli menfaatler” gerektirdiğinde “12 Eylül benzeri bir darbeye müracaat etmeden duruma el koyabilecek” hale gelen, TSK’nin siyasal rejim içinde işgal ettiği yer dolayısıyla, parlamenter demokrasiye zi-

¹En iyi örneklerden birisi için bkz.: (Lerner, Robinson, 1960).

²MGK’nin kuruluşu ve gelişimini ele alan yakın tarihli bir değerlendirme için bkz.: (Tezkan, 2000: 22–34). Tezkan’ın atıfta bulunduğu MGK Genel Sekreterliği’nin 1993 tarihli özel yayınının başlığı bile (24 Nisan 1933’ten 1993’e 60 Yıl), kurumun kendi tarihini nasıl algıladığı hususunda yeterli bir fikir veriyor.

yade pretoryen nüfuzuna dayandığı öne sürer:³

MGK ve onun sivil idareyi “kriz döneminde” ele alma organı olarak tasarlanan BKYM’yi, pretoryen idarenin sivil idare ve parlamenter rejimden gücünü alan siyasal otoriteyi sürekli denetleme, yönlendirme ve gereğinde hükmetme emelinin uygulamaya geçmesi olarak ele alabiliriz. (İnsel, 1997a: 78)

Rejimin “laiklik, modernlik ve çağdaş medeniyete ayak uydurma şeklinde algıladığı temel payandalarının muhafızlığı rolünü tarihsel olarak özümsemiş ve içselleştirmiş olan” TSK, 28 Şubat 1997 müdahalesi⁴ ile “siyasal İslam’ın yükselttiği kimlik politikalarına karşı belirli bir yaşam tarzını ve rejim kimliğini (modern, çağdaş, laik sıfatlarıyla) ve siyasal partiler konfigürasyonunu tercih ederek, siyasal alanda bir tasfiyeye başvurmuştur” (Cizre, 2001: 159, 157). “Laik rejimin çizgisini zorlayan girişimler” (dönem başbakanı Necmettin Erbakan’ın dış seyahatlerinde Libya, Endonezya, Malezya gibi ülkeleri seçmesi, Refah Partili yerel yönetimlerin “muhtelif” icraatları⁵, vs.) (Uzgel, 2001: 85) karşısında demokrasiye yapılan “balans ayarı” hakkında Orgeneral Çevik Bir’in müdahalenin hemen sonrasında *Washington Post* muhabirine verdiği demeç, bu tahlilleri doğrular nitelikte:

Biz Silahlı Kuvvetler olarak anti laik akımları yok etmeye birinci öncelik veriyoruz. Bu akımlar orduya bile sızmaya çalışıyor. Laiklik karşıtı tehdit, 12 yıldır süren PKK tehdidinden daha ciddi duruma gelmiştir. MGK kararları üzerinde, MGK’nin bütün üyeleri görüş birliğine varmıştır. Bunlar mutlaka uygulanmalıdır. Aksi halde ülkenin geleceği çok olumsuz etkilenecektir. Askeri darbelerin olumsuz sonuçlar yarattığını biliyoruz. Demokratik kurumların baskısı ile MGK kararlarının uygulanacağına inanıyoruz. (aktaran Akpınar, 2001: 231)⁶

³Ayrıca bkz.: (Laçiner, 1997).

⁴28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı sonrası yapılan açıklama ve 28 Şubat Kararları için bkz.: (Alpat, 1999: 66-70).

⁵Bu dönemde Sincan, Sultanbeyli ile birlikte en çok tepkiyi çeken belediyeler oldular. Süreci hızlandıran Sincan’da düzenlenen ve İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçisi’nin de katıldığı “Kudüs gecesi” oldu. Ancak Sincan, alkol yasağı ve Belediye Başkanı Bekir Yıldız’ın tavırlarıyla halihazırda dikkatleri üzerine çekmişti. Yıldız, “tatbikattan dönen tanklar” yönetimi altındaki ilçeden geçirilmeden çok kısa bir süre önce “şeriatçı” olduğunu telaffuz ediyordu. Bu dönemde Sincan üzerine basında çıkan en “ilginç” değerlendirmelerden biri Metin Toker tarafından kaleme alındı. Toker, Sincan’ı 12 Eylül öncesinin Fatsa’sı ile mukayese ediyordu! (Bekir Yıldız’ın bahsi geçen beyanatu ve Metin Toker’in 16 Şubat 1997 günü *Milliyet*’te yayımlanan “Düşman Kardeşler: Fatsa ve Sincan” başlıklı köşe yazısı için bkz.: (Alpat, 1999: 32, 37-38.)

⁶Bir’in atıfta bulunduğu “demokratik kurumlar”ın arzu edilen “baskı”sı çok gecikmeyecekti. TSK’nin sahip olduğu “siyasal özerklik”e (Cizre, 1999: 57-79) dayanarak topluma dayattığı fikirler, “silahsız kuvvetler” olarak nitelendirilecek bu kurumların kanaat önderleri tarafından kısa bir sürede büyük ölçüde benimsenmiştir. Bu kurumların 28 Şubat sürecindeki konum alışları, TSK’nin MGK dolayısıyla sahip olduğu gücün cebre dayalı bir güç olmaktan ziyade, hegemonik bir güç olmaya meylettığının (ya da TSK’nin halihazırda böyle bir hegemonyaya sahip olduğunun) en büyük işaretlerinden oldu. Zira, sosyalist bir çevre “ne şeriat, ne darbe!” cümlesiyle özetlenebilecek bir tavır geliştirmiş de olsa, “yüzü Batı’ya dönük kesimler”in genel tavrı, dönemin Genel Kurmay Başkanı ile Başbakan’ını mukayese eden, “Karadayı, Erbakan’dan daha mı kötü?” anlayışını geçemedi.

“Devletin gizli anayasası” olarak nitelendirilebilecek olan Milli Savunma ve Güvenlik Belgesi’nin (MGSB) içeriğinin kaba hatlarıyla kamuoyuna sunulması da 28 Şubat sürecinin doğal bir uzantısı oldu. Türkiye’nin öncelikli tehdit unsuru olarak irticayı ve bölücülüğü eşdeğer kabul eden, silahlı kuvvetler partisinin siyasal programı MGSB, hiçbir yasa, genelge ve yönetmeliğin kendisine aykırılık taşıyamayacağını, kamu kuruluşlarınca belirlenen çerçeve dışında hareket edilemeyeceğini söylüyordu (İnsel, 2001: 11-12). 28 Şubat’ta yapılan MGK toplantısı sonrasında MGK Genel Sekreterliği’nin yaptığı açıklama hükmü dahi çizilen çerçevenin ne denli açık olduğunu gözler önüne seriyordu:

Türkiye’nin 1997 yılı içinde, AB’ne tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli bir hedef olarak sürdürdüğü böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşların bu sürece katkıda bulunması gerekli olduğu, bu sebeple; Demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak, Türkiye’nin yurtdışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek her türlü spekülasyona son vermek gerektiği, Türkiye Cumhuriyeti’nin laik, demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasa’mızın ve Devletimizin teminatı altında olduğu, rejimin; kendisine ve geleceğine yönelik tartışmaların, içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye’ye yarardan çok zarar verdiği (...) değerlendirilmiş, [b]u konuda alınacak ve alınması gereken tedbirler uygun bulunarak bu tedbirlerin Bakanlar Kurulu’na bildirilmesine karar verilmiştir. (Alpat, 1999: 67-68)

28 Şubat, ancak, “genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle Cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından” öngördüğü düzenlemeler açısından bir “batılılaşma restorasyonu” olarak kabul edilebilir. TSK, bu çerçevede, 28 Şubat sonrasında işçi ve işveren örgütlerini de içeren önemli bir kısım “silahsız kuvvet”i MGK kararları doğrultusunda harekete geçirmede gerçekten büyük ölçüde başarılı da olmuştur. Ne var ki, “meşruluk kaynağını rejimin kurucu ideolojisinden alan 28 Şubat müdahalesi”ni (Cizre, 2001: 171) yapanların, bu kurucu ideolojinin asli hedeflerinden olan batılılaşma/modernleşme ile ilgili büyük bir ikileme karşı karşıya olduğu aşikar. Yukarıda atıfta bulunulan MGK Genel Sekreterliği’nin açıklamasından da anlaşılacağı üzere, hedefin yönü bellidir. Lakin, “çağdaş uygarlık düzeyi”ni temsil eden Avrupa, Atatürk döneminin Avrupa’sı değildir. Kemalizm’in kurguladığı biçimiyle –Türkiye’yi Avrupa uluslar ailesinde eşit bir biçimde yerini almaya muktedir kılacak modern, Batılı bir devlet yapmaya yönelik reformlar anlamında– batılılaşma/modernleşme, Avrupa Birliği’ne dahil olmak anlamına gelmektedir. Egemenlik haklarının büyük ölçüde bir üst organa devredildiği bir siyasal yapıya üye olmak ise, Kemalist devletin belirli niteliksel özelliklerinin büyük ölçüde elden geçirilmesini gerektirecektir. (Jenkins, 2001: 8). Başka bir tür batılılaşma/modernleşme tanımı yapılmadıkça, “restorasyon”u yapanların açmazı, kendilerinin pek de olumlu karşılamayacağını tahmin etmenin güç olmadığı tüm sonuçlarıyla siyasal ve kültürel çoğulculuğun tanınmasını da içerecek bir biçimde siyasetten çekilmek olacaktır.

Kaynaklar

- Akpınar, Hakan. 2001. *28 Şubat: "Postmodern" Darbenin Öyküsü*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Alpat, İnönü. 1999. *Hamamböcekleri, Ateştopu ve Askerler: 28 Şubat Sürecinde Türkiye*. İzmir: Mayıs Yayınları.
- Cizre, Ümit. 2001. "Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", Ahmet İnel, derleyen, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 içinde. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cizre, Ümit. 1999. "Türk Ordusunun Siyasi Özerkliği", *Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hale, William. 1996. *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. İstanbul: Hil Yayın.
- İnan, Afet. 1988. *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnel, Ahmet. 2001. "Ulusal Güvenlik Siyaseti ve Milli Güvenlik Partisi". *Birikim* 149.
- İnel, Ahmet. 1997a. "Siyasal Rejim Bunalımının Nedeni Olarak Devlet". *Birikim* 95.
- İnel, Ahmet. 1997b. "MGK Hükümetleri ve Kesintisiz Darbe Rejimi". *Birikim* 96.
- Jenkins, Gareth. 2001. *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics*, Adelphi Paper 337. Oxford: Oxford University Press.
- Karpat, Kemal H. 1970. "The Military and Politics in Turkey, 1960-64: A Socio-Cultural Analysis of a Revolution". *The American Historical Review* 75, no. 6.
- Laçiner, Ömer. 1997. "Çok mu 'İleri Gittik' Yoksa?". *Gazete Pazar*: 11 Mayıs.
- Lerner, Daniel; Robinson, Richard D. 1960. "Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force". *World Politics* 13, no. 1.
- Öztürk, Metin O. 1993. *Ordu ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Rustow, Dankwart, A. 1959. "The Army and the Founding of the Turkish Republic". *World Politics* 11: 4.
- Şen, Serdar. 2000. *Geçmişten Geleceğe Ordu*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şen, Serdar. 1997. "Türkiye'yi Anlamak ya da Geçmişten Geleceğe Silahlı Kuvvetler". *Birikim* 96.
- Şen, Serdar. 1996. *Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Tezkan, Yılmaz. 2000. "Tartışılan Bir Kurum: Milli Güvenlik Kurulu". *Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik* içinde. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Uzgel, İlhan. 2001. "28 Şubat Süreci". Baskın Oran, derleyen, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1 içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vaner, Semih. 1987. "The Army". İrvin C. Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, derleyenler, *Turkey in Transition* içinde. New York: Oxford University Press.